Venäjän talous ajautuu vähitellen mutta väistämättä umpikujaan ilman reformia:

Seuraako talouskriisiä järjestelmän koveneminen ja lopulta yhteiskunnallinen epävakaus?

Kari Liuhto
Professori, johtaja
Pan-Eurooppa Instituutti, Turun yliopiston kauppakorkeakoulu

Venäjän talouskasvu alkoi hiipua jo ennen lännen vuonna 2014 Venäjälle asettamia pakotteita, mikä on osoitus maan talouden rakenteellisista ongelmista. Taustaa: Venäjä menetti vuosien 1991-1998 aikana yli 40 prosenttia bruttokansantuotteestaan (BKT:aan). Vertailun vuoksi mainittakoon, että Suomen BKT:sta hävisi sisällissodan myllerryksessä kymmenkunta prosenttia vuonna 1918[1]. Venäjän kahdeksaa laihaa vuotta seurasi 10 lihavaa vuotta. Venäjän BKT kasvoi vuosina 1999-2008 keskimäärin seitsemän prosenttia vuodessa, minkä ansiosta Venäjän BKT kaksinkertaistui. Venäjän talouden kasvuvauhti alkoi kuitenkin hyytyä syksyllä 2008 alkaneen globaalin finanssikriisin jälkeen. Ukrainan kriisiä edeltäneenä vuonna Venäjän talouskasvu jäi enää 1.3 prosenttiin. Viime vuonna Venäjän talous supistui nelisen prosenttia, ja laskun uskotaan jatkuvan tänä vuonna – joskin edellisvuotta vähäisempänä. Talouskasvun hiipuminen ei tullut yllätyksenä, sillä rakenneongelmat olivat nähtävissä jo vuonna 2010 (ks. Kuvio 1, sivu 2). Rakenneongelmista huolimatta Venäjän talouden ennustetaan kääntyvän hienoiseen kasvuun kenties jo ensi vuonna (tutkimuslaitosten BKT-ennusteet vaihtelevat -0.5 ja +1.1% välillä[2]). Vaikka Venäjä onnistunee kääntämään taloutensa kasvuun jo tällä vuosikymmenellä, talouskasvun jatkuminen pitkään ei ole taattu eikä kasvuvauhti välttämättä riitä talouden uudistumiseen. Venäjän keskuspankin pääjohtaja Elvira Nabiullina totesi kuukausi sitten antamassaan haastattelussa, että maan BKT:n vuosikasvu jäisi 1.5-2.0 prosenttiin, vaikka öljyn hinta nousisi 100 dollariin tynnyriltä[3]. Urals-öljyn tynnyrihinta oli 44 dollaria 16.5.2016[4].

Vaikka eräät asiantuntijat pelkäävät Venäjän ajautuvan järjestelmäkriisiin jo tulevan 12 kuukauden aikana (ks. Kuvio 2, sivu 2), **minä ennustan Venäjän kriisiytyvän vasta seuraavan 12 vuoden kuluessa**. Venäjä onnistuu välttämään välittömän yhteiskunnallisen kriisin, koska: (1) presidentin kansansuosio on erittäin korkea (yli 80%[5]); (2) turvallisuuskoneisto on ilmeisesti yhä presidentin takana; (3) armeija näyttää ainakin ulospäin yhtenäiseltä; (4) oppositio on olematon; (5) parlamentin alahuone säilyy Putinin hallinnassa myös 18.9.2016-vaalien jälkeen siitä huolimatta, että Yhtenäinen Venäjä-puolue saisi alle puolet Duuman paikoista[6]; (6) Venäjän alueet ovat presidentinhallinnon kontrollissa; (7) valtakunnalliset TV-kanavat ovat valtaeliitin käsissä; (8) valtakirkko tukee valtaapitäviä; (9) tavallinen venäläinen on tottunut tulemaan toimeen vähällä ja (10) talouseliitti ei ole alkanut arvostella valtiojohtoa julkisesti. Liikemaailma tosin on jo alkanut 'äänestää' nykyjärjestelmää vastaan siirtämällä pääomaansa ulkomaille, mutta toisin kuin ennen Ukrainan kriisiä se ei enää kotiuta ulkomaille siirtämiään pääomia takaisin Venäjälle entisellä innolla (perinteisesti kotia palaava venäläispääoma on muodostanut noin puolet ulkomaisten suorien investointien virrasta Venäjälle[7]).

Vaikka Venäjältä karkaa ulkomaille enemmän pääomaa kuin sinne palaa ja Venäjän budjettivaje painunee tänä vuonna 40-60 miljardiin dollariin[8], valtion pelastavat välittömältä vararikolta muun muassa seuraavat tekijät: (1) julkisella sektorilla on maan kokoon nähden erittäin vähän ulkomaista velkaa (n. $ 30 mrd. maaliskuussa 2016[9]); (2) valtio voi yrittää ottaa ulkomaista velkaa (lähinnä Kiinasta); (3) maalla on huomattavat vararahastot (n. $ 120 mrd. huhtikuun lopulla 2016[10]); (4) Venäjällä on suuri valuutta- ja kultavaranto (n. $ 390 mrd. huhtikuussa 2016[11]); (5) sillä on vahvasti ylijäämäinen kauppatase (n. $ 160 mrd. vuonna 2015; $ 25 mrd. tämän vuoden ensimmäisellä vuosineljänneksellä[12]); (6) valtio voi nostaa aiempaa enemmän osinkoja valtionyrityksistä[13] ja myydä omistamiaan yrityksiä[14] (vuonna 2016 merkittävin privatisaatiokohde lienee Bashneft:n myynti); (7) valtio korottaa veroja ja maksuja; (8) valtio laskee liikkeelle valtion joukkovelkakirjoja; (9) valtio karsii budjettimenojaan (tänä vuonna kenties jopa 10%) ja (10) valtio laskee työntekijöittensä palkkoja ja irtisanoo henkilöstöään. Venäjän valtio kenties joutuu talousvaikeuksien takia irtisanomaan yli 100,000 työntekijäänsä[15]. Venäjä joutui myös vuonna 1999 turvautumaan irtisanomisiin, jolloin muun muassa hiilikaivostyöläiset alkoivat vaatia sen aikaisen presidentti Jeltsinin eroa[16]. Presidentti Putiniin ei ole julkisuudessa kohdistettu vastaavanlaisia vaatimuksia. Venäjän propagandakoneisto on nimittäin tähän saakka onnistunut sysäämään maan taloudellisen kurjistumisen syyt maan johdon hartioilta lännen syliin, minkä takia Putinin kannatus on säilynyt erittäin korkeana kasvavista elintaso-ongelmista huolimatta.

Kuvio 1. Talouskriisistä autoritääriseen järjestelmään ja yhteiskunnalliseen epävakauteen

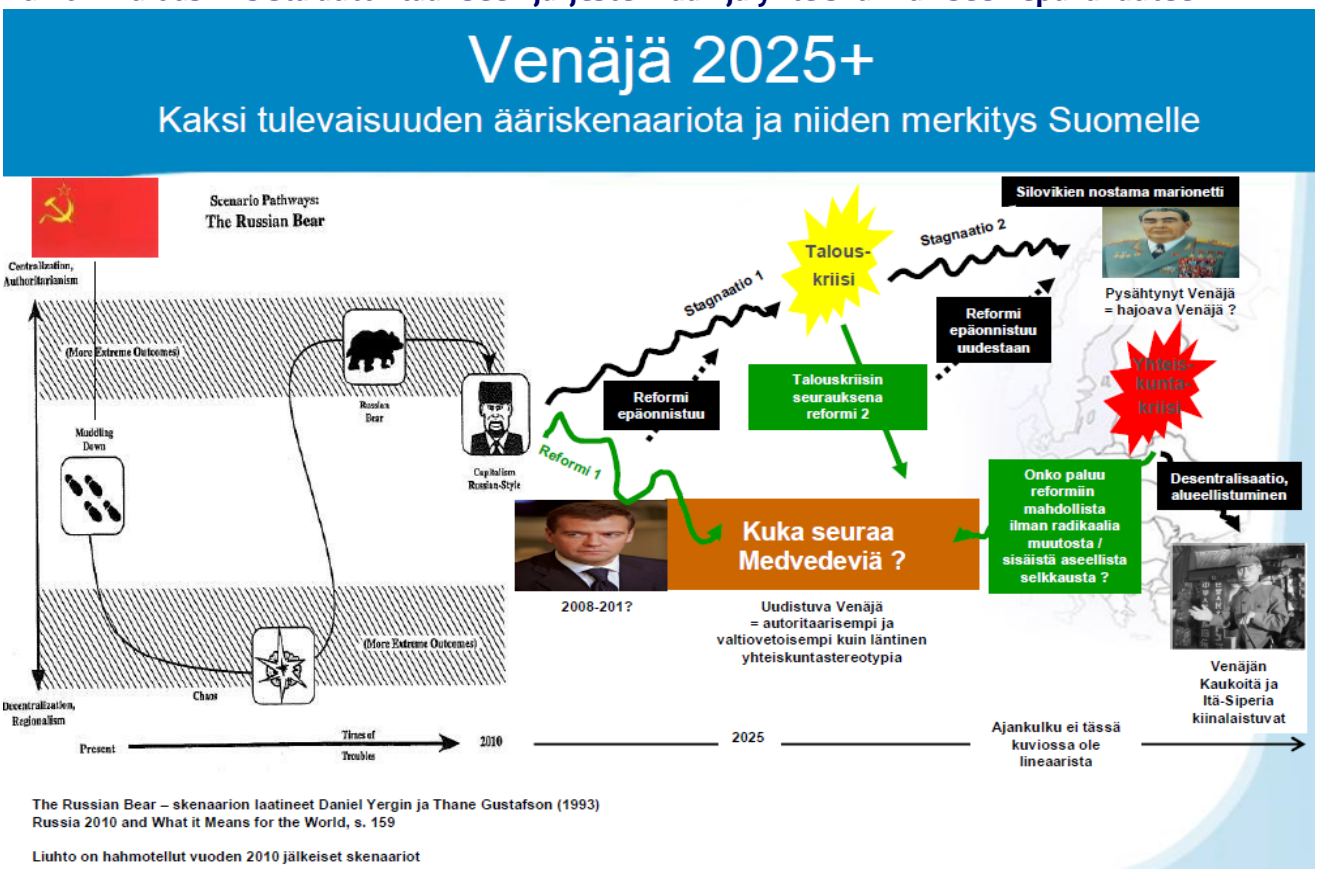

Lähde: Kari Liuhto (2010) esitelmä 20.9.2010, Turun suomenkielinen työväenopisto, Turku.

Kuvio 2. Petrovin mukaan Venäjällä voi olla kriisi edessä jo 12 kuukauden sisällä

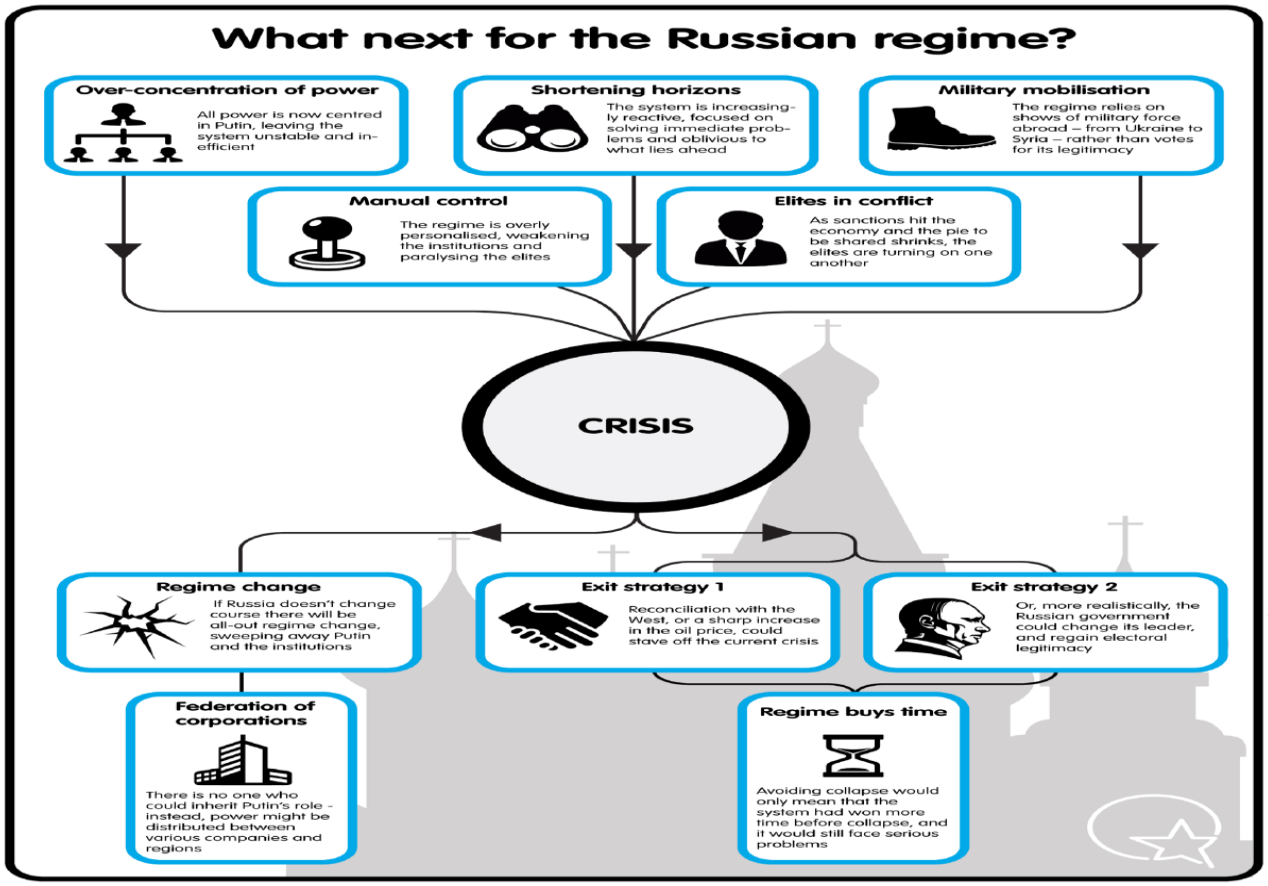

Lähde: Nikolay Petrov (2016), Putin's downfall, European Council on Foreign Relations[17].

Merkille pantavaa Putinin kannatuksessa on sotien aiheuttama poliittinen noste. Putinin kannatus nousi liki 50 prosenttiyksikköä Tshetshenian toisen sodan alussa elo-marraskuussa 1999, liki 10 prosenttiyksikköä Georgian sodan seurauksena elo-syyskuussa 2008 ja yli 10 prosenttiyksikköä maaliskuussa 2014, jolloin Krim liitettiin Venäjään[18]. Koska Putinin kansansuosioon liittyy aidon suosion ohella myös sodilla luotua 'hypeä', siteeraisin tässä yhteydessä Yhdysvaltain edesmennyttä presidenttiä Abraham Lincolnia, jonka on väitetty todenneen seuraavaa: *"You can fool all the people some of the time and some of the people all the time, but you cannot fool all the people all the time"* [19].

Mitä Venäjällä tapahtuu silloin, kun yhä useampi venäläinen alkaa tunnistaa talousongelmiensa todelliset syyt ja alkaa perivenäläiseen tapaan vaatia syyllistä tilille. Tai kenties tässä yhteydessä pitää pikemminkin kysyä, mitä Venäjän johto tekee silloin, kun se joutuu käsittelemään nykyisen budjettikriisin sijaan talouskriisiä, joka uhkaa sekä maan vakautta että sen omaa asemaa. Seuraavaksi esittelen esimerkin omaisesti seitsemän osa-aluetta, joiden takia Venäjän talous taantuu ja ajautuu kriisiin ilman reformia[20].

(1) Venäjän armeija on venäläisten hyvinvoinnin suurin vihollinen. Yli-investoidessaan armeijaansa uudistuksia kaipaava Venäjä väistämättä ali-investoi yhteiskunnan muihin osa-alueisiin. Kolme esimerkkiä sotilaallisista ylisatsauksista viime vuodelta: (1) Venäjä panosti armeijaansa 5.4 prosenttia bruttokansantuotteestaan, kun taas USA satsasi 3.3, Kiina 1.9, Saksa 1.2 ja Suomi 1.3 prosenttia[21]; (2) Venäjä allokoi budjettimenoistaan 13.7 prosenttia puolustukseensa. Vastaava osuus USA:ssa oli 9.2, Kiinassa 6.3, Saksassa 2.7 ja Suomessa 2.2 prosenttia[22]; (3) Venäjä muodosti laskutavasta riippuen 1.6-3.1 prosenttia maailmantaloudesta[23], mutta kattoi 4.0 prosenttia maailman varustelumenoista. Taloudeltaan Venäjää suurempi Saksa vastasi maailman varustelumenoista 2.4 prosenttia[24]. Sotilaallisilla yli-investoinneillaan (suurvaltapyrkimyksillään) Venäjä laiminlyö yhteiskuntansa kipeästi kaipaaman kehittämisen ja samalla kaivaa maata tulevan kehityksensä alta. On tietysti mahdollista, että maan johto varautuu jo ennakkoon siihen, että se tarvitsee tulevaisuudessa vahvaa armeijaa.

(2) Venäläiset ovat kovia kuluttamaan, mutta huonoja säästämään ja investoimaan. Venäjän olisi ripeästi uudistettava maansa ikääntyvää tie-[25] ja putkiverkostoa (esim. 7% maan kaasuputkiverkosta eli yli 10,000 kilometriä putkistoa on jo ylittänyt 50 vuoden iän; Nord Streamin käyttöiäksi on arvioitu 50 vuotta[26]). Myös teollisuuden konekanta vanhenee, ja ruplan heikon kurssin takia venäläisyrityksille on entistä kalliimpaa ostaa koneita ja laitteita ulkomailta (17.5.2016 yhden euron hankkimiseen tarvittiin 74 ruplaa, kun 31.12.2013 euron sai 45 ruplalla[27]). Venäjä ei säästä eikä investoi riittävästi yhteiskunnan kehittämiseen, mihin viittaa ensinnäkin se, että pääomanmuodostus suhteutettuna BKT:hen oli vuonna 2014 vain 20 prosenttia, kun se Kiinassa oli 46 prosenttia[28]. Toiseksi investoinnit Venäjällä ovat supistuneet vuodesta 2014 alkaen (viime vuonna ne tippuivat 8%[29]). Ulkomainen pääoma ei ratkaise Venäjän investointivajetta. Ulkomaisten suorien investointien virta Venäjälle kapeni puroksi viime vuonna, jolloin Venäjän saamat ulkomaiset suorat investoinnit jäivät vain viiteen miljardiin dollariin, kun ennen Ukrainan kriisiä ne ylsivät liki 70 miljardiin. Venäjän pääomatilannetta heikentää se, että viime vuonna Venäjältä ulkomaille tehtiin investointeja liki viisi kertaa enemmän kuin päinvastoin[30]. Venäjän pääomatilannetta vaikeuttaa entisestään lainarahan kallistuminen sanktioiden seurauksena (helmikuussa 2016 lainakorot olivat Venäjällä 13%; harvan venäläisyrityksen myyntiennusteet mahdollistavat näin kalliin pankkilainan ottamisen[31]). Venäjän investointilama, ruplan heikko kurssi ja kulutusjuhlan loppuminen (vähittäiskauppa laski viime vuonna 10%[32]) näkyvät myös Suomen idänviennissä (vientimme esim. Yhdysvaltoihin oli viime vuonna suurempi kuin Venäjälle[33]). Suomen vienti Venäjälle on ollut näin alhaalla viimeksi vuonna 2002. Idänvientimme ongelmat eivät häviä välittömästi, vaikka Venäjä poistaisi elintarviketuontiin kohdistamansa pakotteet (elintarvikevienti muodosti viime vuonna enää 3% Suomen idänviennistä [arvo € 100 milj.]; vuonna 2013 7% [arvo € 400 milj.][34]). Idänvientimme lähtee nousukiitoon vasta silloin, kun Venäjän teollisuus alkaa investoida, kotitaloudet uskaltavat jälleen kuluttaa ja ruplan kurssi vahvistuu öljyn hinnan noustessa.

(3) Öljyvarannoiltaan vauras Venäjä voi ajautua seuraavan 20 vuoden sisällä öljyn tuotanto-ongelmiin ja sitä kautta pitkäaikaiseen budjettikriisiin. Perinteisesti öljy on muodostanut Venäjän budjettituloista reilut 40 prosenttia[35]. Venäjän energiaministeriön mukaan tällä hetkellä toiminnassa olevat öljykentät tuottavat vuonna 2035 vain puolet tämän hetkisestä öljymäärästä[36]. Mikäli öljyn hinta ei nouse oleellisesta nykyisestä, Venäjän ei kannata avata uusia öljykenttiä perifeerisillä alueilla vientiä varten, koska tuotantokustannukset ovat maailmanmarkkinahintoja korkeammat (Venäjä vie liki ¾ tuottamastaan öljystä[37]). Öljyn hinta ei

luultavasti tule nousemaan merkittävästi ainakaan lähiaikoina, koska maailman öljyvarastot ovat historiallisen täynnä (viime vuoden lopulla maailman öljyvarastojen suuruus oli 3 mrd. tynnyriä[38] – öljyn kulutus maailmassa on 90 miljoonaa tynnyriä päivässä[39]). Öljyn hintakehitykseen liittyy poikkeuksellisen paljon epävarmuutta, sillä uusiutuvien energiamuotojen vallankumous on muuttamassa fossiilisten polttoaineiden asemaa (esim. EU:n energiantarpeesta uusiutuvat energiamuodot kattoivat 5% vuonna 1995; vuonna 2013 jo 12%[40]). On hyvinkin mahdollista, ettei tulevina vuosikymmeninä öljyä enää käytetä polttoaineena yhtä paljon kuin nykyään. Venäjän ongelmana ei siis ole maan öljynvarantojen vähäisyys (6.1% maailman öljyvarannoista; Venäjän öljyvarannot riittävät nykytuotantovauhdilla 26 vuotta[41]), vaan maan öljykenttien perifeerinen sijainti, Venäjän kyky hankkia riittävästi rahoitusta kalliiden öljykenttien avaamiseen ja öljyn alhainen nykyhinta sekä epävarmuus tulevasta. Kasvavasta epävarmuudesta huolimatta löytyy toki myös arvovaltaisia ennusteita[42], joiden mukaan Venäjä onnistuu säilyttämään öljyn nykyiset tuotantovolyymit vuoteen 2035 saakka. Tässä yhteydessä tulee kuitenkin muistaa, etteivät nämä arvovaltaiset energia-alan tutkimuslaitokset osanneet juurikaan ennustaa öljyn maailmanmarkkinahintojen viimeisintä romahdusta (öljyn nimellinen hinta pysytteli 30 dollarissa tynnyriltä vuosina 1978-2004 noustakseen viidessä vuodessa yli 130 dollarin ja romahtaakseen vuosien 2014-2016 aikana 30-40 dollarin tuntumaan[43]).

(4) Venäjän modernisaatio näyttää tuottavan tuloksia, mutta tulokset eivät ole kansantalouden kannalta riittäviä. Venäjä lanseerasi modernisaatio-ohjelmansa syksyllä 2009. Kansantalouden näkökulmasta tarkasteltuna uudistusohjelman tulokset eivät ole järisyttäviä, mutta kehityksen suunta on oikea. Venäjän viennin rakenne antaa viitteitä myönteisestä kehityksestä. Korkeanteknologian tuotteiden osuus valmistettujen tuotteiden viennistä oli kuusi prosenttia vuonna 2008, kun se oli noussut 11 prosenttiin kuutta vuotta myöhemmin[44]. Edellisen pohjalta ei tule kuitenkaan vetää liian pitkälle meneviä johtopäätöksiä. Korkeanteknologian vienti nimittäin muodostaa vain pari prosenttia Venäjän kokonaisviennistä[45]. Ymmärtääkseni asevientiä ei ole huomioitu edellä mainittuun lukuun. Jos asevienti otettaisiin mukaan, korkeanteknologian osuus lähentelisi viittä prosenttia Venäjän koko viennistä[46]. Myös tuontia korvaava tuotanto on kehittynyt hitaasti, joskin kehityksen odotetaan nopeutuvan Venäjän hallituksen politiikan ansiosta[47] (Venäjä aikoo panostaa tuontia korvaavaan politiikkaan ainakin miljardi euroa tänä vuonna[48]).

(5) Venäjän yrityssektorin valmiudet kohdata suuria muutospaineita ovat heikohkot. Yksityisen sektorin osuus Venäjän taloudessa on kaventunut tämän vuosituhannen alusta eli Venäjän talousjärjestelmä on tullut entistä valtiovetoisemmaksi. Valtiovetoisuus on heikentänyt talouden dynamiikkaa ja joustavuutta. Talouden vähäistä joustavuutta ilmentää muun muassa pienten ja keskisuurten yritysten vähäinen rooli taloudessa. Ne työllistävät vain 23 prosenttia Venäjän kokonaistyövoimasta. EU:ssa vastaava luku on 39 prosenttia[49]. Venäjällä on yli 300 'monocityä' eli 'yhden tehtaan kaupunkia', joissa asuu viitisentoista miljoonaa ihmistä. Venäjän talouskehitysministeri Aleksei Uljukaevin mukaan noin sadan 'monocityn' taloudellinen tilanne on tukala[50]. Jos Nokian toiminnan loppuminen Salossa aiheutti kaupungille huomattavia ongelmia, on hyvä muistaa, että Venäjällä on satoja Salon kaltaisia kaupunkeja. Tosin ne ovat kooltaan huomattavasti Saloa väkirikkaampia ja niiden yhteenlaskettu merkitys Venäjälle on suurempi kuin Salon merkitys Suomelle (Salon osuus Suomen väkiluvusta on vain 1%; Venäjän 'monocityissä' elää 10% maan väestöstä). Venäjän yrityssektorin kenties merkittävin uhka on henkilöstökooltaan suurten valtionyritysten kasvavat rahoitusvaikeudet. Vaikka venäläispankeilla ja yksityisyrityksillä on ulkomaista velkaa liki 500 miljardia dollaria[51], Suomen Pankki uskoo niiden selviytyvän veloistaan, koska venäläisyritykset ovat ulkomaisten yksikköjensä kautta lainoittaneet itseään ja huomattava osa todellisista ulkomaisista luotoista on pitkäaikaista lainaa[52]. Venäläisyritysten velkatilanteen tulevaa kehitystä on kuitenkin syytä seurata todella tarkkaan.

(6) Venäjän työvoimamäärä laskussa, mutta aivovuoto ulkomaille kasvussa. Venäjän ongelmana on alhainen syntyvyys ja länttä alhaisempi eliniänodote (miehillä 66 vuotta ja naisilla 77 vuotta). Vaikka Venäjän väkiluku on kasvanut vuodesta 2009 lähtien (erityisesti parimiljoonaisen Krimin Venäjä-liitoksen ansiosta vuonna 2014[53]), YK ennustaa Venäjän väkiluvun laskevan 15 miljoonalla henkilöllä vuoteen 2050 mennessä[54]. Myös työikäinen väestö vähenee. Työikäisen väestön määrän ennustetaan supistuvan vuosittain 0.5-0.9 prosenttia vuoteen 2030 saakka[55]. Työvoimamäärän laskua huolestuttavampaa on mielestäni kuitenkin aivovuoto ulkomaille, joka on kiihtynyt 1990-luvun loppuvuosien tasolle, jolloin noin 200,000 venäläistä muutti vuosittain Venäjältä pois[56]. Venäjä onnistunee korvaamaan väestömääränsä laskun entisistä

neuvostotasavalloista tulevilla maahanmuuttajilla[57], mutta tämä maahanmuutto ei pysty paikkaamaan aivovuodosta aiheutuvaa laadun laskua.

(7) Venäjä hallitsee geopoliittisen pelin, mutta kotirintamalla se kärsii strategisesta näköalattomuudesta. Opposition nujertaminen, kansalaiskeskustelun ja vapaan median kahlitseminen ovat johtaneet siihen, että tiedustelupalvelut ja lähipiiri kykenevät muokkaamaan Venäjän presidentin mielipidettä. Tosin viimeisin (3.12.2015) kansakunnan tila puhe[58] viittaa siihen, että Putin saa myös ajantasaista ja asiallista tietoa maan taloudesta. Tämä puhe tosin myös paljastaa sen, että yhteiskunta ja talous eivät ole presidentin mielenkiinnon polttopisteessä. Tämä lienee eräs syistä, miksi Venäjän johdolla on niin suuria vaikeuksia luoda maalleen visiota, joka perustuisi muuhunkin kuin vahvan armeijan avulla luotavaan alueelliseen suurvalta-asemaan. Venäjä tavoittelee alueellista suurvalta-asemaa viime vuonna perustetun Euraasian talousunionin (EAEU:n) avulla. Venäjän omat alueet ovat tällä hetkellä Kremlin hallinnassa. Tosin Kaukasuksen vakaus ei ole keskusvallan erityiskohtelusta huolimatta taattu, sillä Armenian ja Azerbaidzhanin tämän kevään sotilaallisuudet Vuoristo-Karabahissa voivat lisätä epävakautta myös Pohjois-Kaukasuksella[59] (maaperä on levottomuuksille otollinen: Ingushian virallinen työttömyys oli tämän vuoden alussa 30% ja Tshetshenian 17%[60]; todellinen työttömyys on edellisiä lukuja korkeampi). Myös Liettuan ja Puolan välissä sijaitseva Kaliningradin alue voi muodostua yhteiskunnalliseksi ongelmaksi, sillä merkittävä osa alueella käytettävistä kulutustarvikkeista tuodaan ulkomailta[61]. Ruplan heikentymisen takia tuontituotteet ovat kallistuneet. Krimin liittäminen Venäjään voi muodostua Kremlille sekä poliittiseksi päänsäryksi että taloudelliseksi taakaksi[62]. Krimin Venäjä-myönteisyys tulee laskemaan[63], jos niemimaan taloutta ei saada kohennettua. Venäjän hallintojärjestelmää heikentää myös korruptio (Venäjä oli maailman 168 tutkitun maan joukossa 119 korruptoitunein[64]; maan syyttäjävirasto käsitteli yli 30,000 korruptiotapausta viime vuonna; keskimääräinen lahjus oli € 3,000), joka vähentää kilpailua ja sitä kautta laskee toiminnan tehokkuutta. Korruptioepäilykset tai henkilösuhdeskandaalit eivät kuitenkaan keikuta Venäjän valtaeliitin jakkaraa samalla tavalla kuin lännessä. Pääosa kansalaisista pitää korruptiouutisia lännen Venäjän-vastaisena propagandana, jos ylipäätään edes kuulee uutisista. Putinin hallinto joutuisi todellisen paineen alle vasta silloin, jos esimerkiksi oppositio pystyisi kiistatta todentamaan, että FSB oli kolmen kerrostaloräjähdyksen takana syyskuussa 1999. Räjähdyksissä kuoli yli 200 ihmistä ja loukkaantui liki 2,000[65]. Eräät länsitutkijat pitävät näitä räjähdyksiä 'Mainilan laukauksina', jotka johtivat toiseen Tshetshenian sotaan[66]. Tshetshenian sotamenestys nosti silloin tuntemattoman pääministeri Putinin venäläisten tietoisuuteen ja maansa vt. presidentiksi Jeltsinin luovuttua ennen aikaisesti presidentin virasta samaisen vuoden uudenvuodenaattona[67].

Mikäli Venäjän johto ei panosta huomattavasti nykyistä enemmän reformiin, Venäjää odottaa lisääntyvällä todennäköisyydellä taloudellinen kriisi. Millaisiin tulevaisuuden kehityskulkuihin talouskriisi voi johtaa? Esittelen seuraavaksi tiivistetysti neljä skenaariota (ks. Kuvio 3, s. 6).

1. skenaario 'Silovikien sopimus': Talouskriisin aiheuttamien paineiden kasvaessa Putin uhraa ensiksi pääministerinsä (40% venäläisistä on jo tällä hetkellä sitä mieltä, ettei hallitus hoida tehtäviään kunnolla). Jos yhteiskunnallinen protestointi ei ota laantuakseen, turvallisuuskoneisto joutuu uhraamaan presidentin säilyttääkseen yhteiskuntavakauden ja turvatakseen asemansa. Jos turvallisuuseliitti pääsee yhteisymmärrykseen uudesta presidentistä, järjestelmä säilyy ennallaan jonkin aikaa. Putinin syrjäyttäminen voi tapahtua jo ennen vuoden 2024 presidentinvaaleja (vrt. Jeltsinin syrjäyttäminen). Jos Venäjän seuraava presidentti on Putinia vähemmän reformihenkinen, tämä vaihtoehto johtaa vähitellen Brezhnevin ajan kaltaiseen yhteiskunnalliseen taantumaan ja taloudelliseen umpikujaan. Yhteiskunnallisen romahduksen häämöttäessä järjestelmä: (1a) joutuu etsimään uutta Gorbatshovia reformin uudelleenkäynnistämiseksi; (1b) pyrkii välttämään muutoksen tiivistämällä yhteistyötä Kiinan kanssa; tai (1c) synnyttää sodan jossain entisen Neuvostoliiton alueella (pl. Natoon kuuluvissa Baltian maissa) kansansuosionsa säilyttämiseksi. Kehityspolku 1a toisi onnistuessaan ratkaisun Venäjän nykyongelmiin, mutta valitettavasti sitä ei voida pitää yhtä todennäköisenä kuin vaihtoehtoja 1b tai 1c. Kehityspolkujen 1b ja 1c valuvikoina voidaan pitää sitä, että molemmat niistä pyrkivät pikemmin välttämään uudistuksen kuin toteuttamaan sen. Vaihtoehdon 1b avulla järjestelmä pystyy hankkimaan itselle enemmän lisäaikaa kuin vaihtoehdolla 1c.

2. skenaario 'Valtataistelu': Turvallisuuseliitti ei pääse yksimielisyyteen, kenen pitäisi nousta Putinin seuraajaksi. Presidenttipelin kiihtyessä kilpailijoita raivataan tieltä[68]. Oppositio ja kansa näyttelevät tietämättään heille ennalta kaavailtua roolia. Venäläisten laajamittainen spontaani liikehdintä ei ole vielä

tällä hetkellä todennäköistä, vaikka lakkojen määrä onkin viime vuosina kasvanut (vuonna 2015 Venäjällä järjestettiin yli 400 lakkoa eli liki tuplasti enemmän kuin vuosina 2008-2013 keskimäärin[69]; tänä keväänä protestointi on yltynyt entisestään). Valtion vakauden kannalta merkittävä liikehdintä edellyttäisi muun muassa: (1) työttömyyden moninkertaistumista (tällä hetkellä 6.0%; vuosina 1998-1999 maan työttömyys oli yli kaksinkertainen[70]); (2) palkkarästien yleistymistä ja rästiajan pidentymistä (maaliskuussa 2016 alle 1% venäläisistä ei ollut saanut palkkaa ajallaan[71] ja palkkarästien kesto oli keskimääräinen alle pari kuukautta[72]) ja (3) perushyödykkeiden jakelun epäonnistumista (mm. leipä, peruna, tattari, vodka, tupakka ja energia). 'Yhden tehtaan kaupungit' ovat potentiaalisin lähde talousperäiselle liikehdinnälle[73]. Poliittisperustainen protestointi puolestaan alkaa Moskovasta tai Pietarista ja mahdollisesti leviää sieltä Venäjän alueille. En pidä sisällissotaa todennäköisenä, mutta tätäkään vaihtoehtoa ei voida kokonaan poissulkea, jos FSB:n ja armeijan valtataistelu kärjistyy sekä armeijan yhtenäisyys horjuu. Nähtäväksi jää, mikä tulee olemaan 400,000 henkilön vahvuisen kansalliskaartin todellinen rooli[74]. Valtataistelu-skenaariossa eräät alueet (esim. Kaliningrad, Tatarstan tai Tshetshenia) voivat intoutua vaatimaan lisää itsemääräämisoikeutta alueelliseen päätöksentekoonsa, minkä seurauksena myös Venäjän alueellinen yhtenäisyys horjuu ainakin joiltain osin.

3. skenaario 'Putin Put Out': Sairaskohtauksen, onnettomuuden tai muun yllättävän tapahtuman takia Putin, s. 1952, ei enää kykene hoitamaan tehtäväänsä. Tämä vaihtoehto todennäköisimmin johtaisi Valtataistelu-skenaarioon, sillä pääministeri Medvedev ei todennäköisesti kykene vakiinnuttamaan valtaansa vt. presidenttiytensä aikana, koska hänellä ei ole silovikien varauksetonta tukea takanaan ja hänen lähipiirinsä ei ole riittävän häikäilemätön ja vahva eliminoidakseen poliittiset vastustajansa. On myös mahdollista, että silovikit jonkin aikaan miteltyään voimiaan kulissien takana pääsevät yhteisymmärrykseen Putinin seuraajasta.

4. skenaario 'Harmaa Joutsen'[75]: Sangen yllättävä asioiden kulku Venäjän sisällä (esim. valtion menojen rajut leikkaukset vuonna 2018 aiheuttavat laajamittaista yhteiskunnallista liikehdintää; 2018-presidentinvaalien levottomuudet ja turvallisuuspalvelun ylimitoitettu voimankäyttö mielenosoituksia taltutettaessa; turvallisuuskoneiston kyvyttömyys hoitaa yhteiskunnallisesti merkittävää onnettomuutta tai terroristi-iskua) tai maan ulkopuolella (esim. Armenian ja Azerbaidzhanin taisteluiden leimahtaminen uudelleen; venäläisen vähemmistön kohtelu kaltoin jossain entisessä neuvostotasavallassa; presidentti Nazarbajevin kuolema, s. 1940, käynnistää Kiinan ja Venäjän etupiiriristiriidan Kazakstanissa) laittaa liikkeelle ennakoimattoman ketjureaktion, joka sysää nykyisen evoluution kaltaisen kehityksen (hitaan stagnaation) revoluution omaiselle kehitysraiteelle. Jos Harmaa Joutsen laskeutuu Venäjälle, se pikemmin avaa Pandoran lippaan kuin viitoittaa maalle tien Eldoradoon. Nationalismin[76] kasvu ja hyvinvoinnin lasku (helmikuussa 2016 ruoka muodosti venäläisen ostoskorista puolet; vuonna 2010 osuus oli 30%[77]; vain joka neljännellä venäläisellä on säästöjä pahan päivän varalle[78]), tekevät maasta aiempaa alttiimman valitsemaan äärinationalistisen johtajan.

Kuvio 3. Skenaarioiden keskinäinen suhde

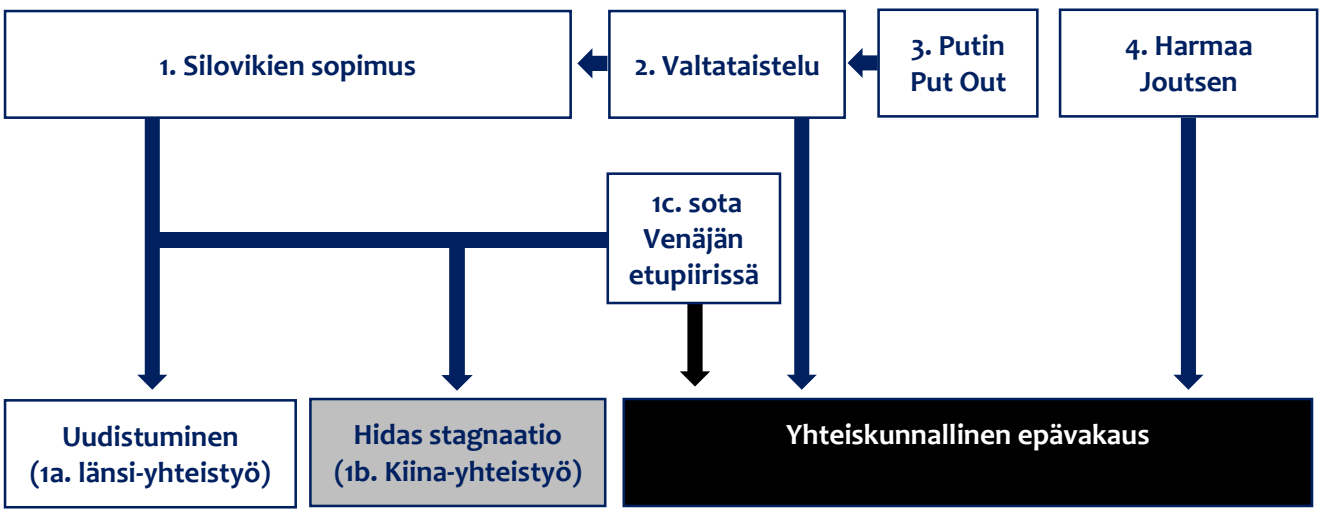

Pyrittäessä ennakoimaan Venäjän tulevaa kehitystä olisi syytä kiinnittää huomiota erityisesti kahteen fundamenttiin: (1) turvallisuuseliitin yhtenäisyyteen ja (2) maan talouden tilaan. Nämä kaksi tekijää määrittelevät pitkälti Venäjän tulevan presidentin henkilön ja maan alueellisen yhtenäisyyden. Taloudellinen kehitys heijastuu myös maan ulkopolitiikkaan. Venäjän talouden kasvaessa vauhdilla maan ulkopolitiikasta tulee imperialistinen ja vastaavasti talouden taantuessa maan ulkopolitiikasta tulee aggressiivinen. On hyvä tunnistaa, että Venäjän ulkopoliittinen vihamielisyys kumpuaa ensi sijaisesti sisäpoliittisista tarpeista ja vasta toissijaisesti ulkovaltioiden tai Naton toimista, vaikka Venäjän ulkopoliittinen johto usein perusteleekin ulkopoliittisia toimiaan maan turvallisuudella (ks. Sevastopolin laivastotukikohta-retoriikka[79]).

Ukrainan kriisi (Krimin liittäminen Venäjään) osoittaa, ettei Venäjän taloudellinen riippuvuus lännestä estä sitä toteuttamasta itselle jopa taloudellisesti tuhoisia toimenpiteitä, kun se kokee maan suurvaltapyrkimystensä (Euraasian taloudellisen unionin tulevaisuuden) olevan uhattuna. Yhdysvaltain silloisen presidentti Jimmy Carterin turvallisuuspoliittinen neuvonantaja Zbigniew Brzezinski kirjoitti pari vuosikymmentä sitten seuraavasti: "*Without Ukraine, Russia ceases to be a Eurasian empire*"[80]. Venäjä ei tavoittele suurvalta-asemaa nostalgisista syistä. Venäjä pikemminkin laskee, että ilman suurvalta-asemaa se surkastuu maailmanpolitiikan toimijasta maailmanpolitiikan kohteeksi eli idän ja lännen luonnonvara-aitaksi. Tällaiseen rooliin Venäjä ei vapaaehtoisesti alistu.

Taloudellisen yhteistyön perifeerisestä roolista huolimatta Venäjän kanssa on mielestäni syytä jatkaa taloudellista ja muuta yhteistyötä (esim. ympäristö-, alue- ja yliopistoyhteistyötä). Tosin ei ole syytä tarpeettomasti olettaa yhteistyön muuttavan Venäjän ulkopolitiikan suuntaa, mutta yhteistyön avulla voidaan kenties hidastaa maan syöksykierrettä ja samalla saada yksityiskohtaisempaa tietoa maan tilasta.

Koska Venäjän 'henkinen tila' on tulossa yhä epävakaammaksi, lännen olisi syytä pelata aikaa ja olla tarpeettomasti provosoimasta Venäjää ylilyönteihin. Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, että meidän tulisi millään lailla luopua tärkeinä pitämistämme periaatteista tai päämääristä, sillä Venäjä ei kunnioita poliittista eikä sotilaallista heikkoutta, vaan päinvastoin pyrkii luomaan heikkouksia ja hyödyntämään niitä.

EU:n Venäjä-suhteiden tulevan kehityksen kannalta olisi tärkeää, että kykenemme säilyttämään yhtenäisen Venäjä-politiikan. Tosin kepin (pakotteiden) ohella kannattaisi harkita myös porkkanan käyttöä, kun Venäjä toimii toiveittemme mukaisesti. Kremlissä on ehkä alkanut leviämään ajattelumalli, jonka mukaan teki Venäjä mitä tahansa se saa länneltä läimäytyksen. Tällainen ajattelutapa ei kannusta Venäjää luopumaan aggressiivisen ulkopolitiikan harjoittamisesta.

Mielestäni Suomen kannattaa aiempaa aktiivisemmin olla kehittämässä EU:n yhteistä Venäjä-politiikkaa, jottei se murenisi jäsentensä kansallisten etujen ristipaineessa. Kahdenvälisyyttä kannattaa hyödyntää lähinnä vain niissä olosuhteissa, joihin EU:n Venäjä-politiikka ei tarjoa ratkaisua.

LISÄTIETOA:

[1] http://www.stat.fi/til/vtp/2014/vtp_2014_2015-05-04_men_001_en.html
[2] http://www.suomenpankki.fi/bofit/seuranta/viikkokatsaus/Documents/v201615.pdf
[3] http://www.reuters.com/article/us-russia-economy-reforms-idUSKCN0X928E
[4] https://www.neste.com/fi/fi/konserni/sijoittajat/markkinatietoa/raaka%C3%B6ljyn-hinta
[5] http://www.levada.ru/eng/
[6] http://www.wciom.com/
[7] http://www.cbr.ru/Eng/statistics/?PrtId=svs
[8] http://www.suomenpankki.fi/bofit/seuranta/viikkokatsaus/Documents/v201616.pdf
[9] http://www.cbr.ru/Eng/statistics/?PrtId=svs
[10] http://www.suomenpankki.fi/bofit/seuranta/viikkokatsaus/Documents/v201619.pdf
[11] http://www.finland.org.ru/public/default.aspx?contentid=345333&nodeid=36881&contentlan=1&culture=fi-FI
[12] http://www.customs.ru/index.php?option=com_newsfts&view=category&id=125&Itemid=1976
[13] http://www.bloomberg.com/news/articles/2016-03-30/russia-said-to-plan-raising-dividends-at-state-companies-to-50
[14] http://www.hs.fi/ulkomaat/a1454391779534; http://www.bbc.com/news/business-35473198
[15] http://yle.fi/uutiset/venajan_puolustusministerio_irtisanoo_lahes_50_000_ihmista/8194362; http://www.iltalehti.fi/ulkomaat/201512212086569_ul.shtml
[16] http://www.taloussanomat.fi/arkisto/1998/05/19/venajan-hallitus-irtisanoo-valtion-tyontekijoita/199816261/12
[17] http://www.ecfr.eu/publications/summary/putins_downfall_the_coming_crisis_of_the_russian_regime7006
[18] http://www.levada.ru/eng/indexes-0
[19] www.abrahamlincolnassociation.org/Newsletters/5-4.pdf
[20] http://www.osw.waw.pl/en/publikacje/analyses/2016-04-27/kudrin-back-pretence-reform-russia
[21] http://www.sipri.org/research/armaments/milex/recent-trends; http://www.sipri.org/research/armaments/milex/milex_database;
[22] http://www.sipri.org/research/armaments/milex/recent-trends; http://www.sipri.org/research/armaments/milex/milex_database;
[23] https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/rs.html
[24] http://www.sipri.org/research/armaments/milex/recent-trends; http://www.sipri.org/research/armaments/milex/milex_database;

[25] http://www.ey.com/GL/en/SearchResults?query=The+road+to+2030%3A+a+survey+of+infrastructure+development+in+Russia&search_options=country_name; http://www.hs.fi/hstv/uutiset/Ladan+kojelautakamera+n%C3%A4ytt%C3%A4%C3%A4+Ven%C3%A4j%C3%A4n+teiden+karmean+kunnon/v1461980261380
[26] http://www.gazprom.com/investors/disclosure/reports/2014/; http://europe.newsweek.com/russia-need-not-drill-arctic-if-it-repairs-oil-pipeline-leaks-321372?rm=eu
[27] http://www.cbr.ru/eng/currency_base/dynamics.aspx
[28] http://data.worldbank.org/indicator/NE.GDI.TOTL.ZS
[29] http://www.suomenpankki.fi/bofit/seuranta/venajatilastot/Pages/default.aspx
[30] http://www.suomenpankki.fi/bofit/seuranta/viikkokatsaus/Documents/v201617.pdf
[31] http://www.suomenpankki.fi/bofit/seuranta/venajatilastot/Pages/default.aspx
[32] http://www.suomenpankki.fi/bofit/seuranta/venajatilastot/Pages/default.aspx
[33] http://www.tulli.fi/fi/suomen_tulli/ulkomaankauppatilastot/tilastokatsaukset/katsaus/vuodet/index.jsp
[34] http://www.tulli.fi/fi/suomen_tulli/ulkomaankauppatilastot/tilastokatsaukset/katsaus/vuodet/index.jsp
[35] https://www.oxfordenergy.org/publications/key-determinants-for-the-future-of-russian-oil-production-and-exports/
[36] https://www.rt.com/business/334970-russia-oil-reserves-depletion-2035/
[37] http://www.eia.gov/beta/international/analysis.cfm?iso=RUS
[38] http://www.taloussanomat.fi/porssi/2015/11/13/oljyvarastot-historiallisen-taynna-ennennakematon-puskuri/201515025/170
[39] http://www.bp.com/en/global/corporate/energy-economics/statistical-review-of-world-energy/oil-review-by-energy-type/oil-reserves.html
[40] https://ec.europa.eu/energy/en/statistics/energy-statistical-pocketbook
[41] http://www.bp.com/en/global/corporate/energy-economics/statistical-review-of-world-energy/oil-review-by-energy-type/oil-reserves.html
[42] http://www.bp.com/en/global/corporate/energy-economics/energy-outlook-2035/country-and-regional-insights/russia-insights.html
[43] http://www.css.ethz.ch/publikationen/strategic-trends.html; https://www.neste.com/fi/fi/konserni/sijoittajat/markkinatietoa/raaka%C3%B6ljyn-hinta
[44] http://data.worldbank.org/indicator/TX.VAL.TECH.MF.ZS/countries
[45] http://data.worldbank.org/indicator/TX.VAL.TECH.CD/countries
[46] http://www.themoscowtimes.com/business/article/russian-arms-exports-hit-13-billion-in-2014/513553.html
[47] http://team.finland.fi/artikkeli/-/asset_publisher/venajan-tuonninkorvausohjelma-avaa-mahdollisuuksia-suomalaisyrityksille
[48] http://www.suomenpankki.fi/bofit/seuranta/viikkokatsaus/Documents/v201619.pdf
[49] http://www.eib.org/infocentre/publications/all/econ-study-small-and-medium-entrepreneurship-in-russia.htm
[50] https://www.stratfor.com/analysis/russia-readies-itself-unrest
[51] http://www.cbr.ru/Eng/statistics/?PrtId=svs
[52] http://www.suomenpankki.fi/bofit/seuranta/viikkokatsaus/Documents/v201617.pdf
[53] http://www.suomenpankki.fi/bofit/seuranta/venajatilastot/Pages/default.aspx;
[54] http://esa.**un**.org/unpd/wpp/publications/files/key_findings_wpp_2015.pdf
[55] http://www.suomenpankki.fi/bofit/seuranta/viikkokatsaus/Documents/v201613.pdf
[56] http://imrussia.org/en/analysis/nation/2224-a-new-emigration-the-best-are-leaving-part-1
[57] http://www.bloombergview.com/articles/2015-06-15/why-russia-still-attracts-immigrants
[58] http://en.kremlin.ru/events/president/news/50864
[59] http://www.isn.ethz.ch/Digital-Library/Publications/Detail/?ots591=0c54e3b3-1e9c-be1e-2c24-a6a8c7060233&lng=en&id=166798; http://www.isn.ethz.ch/Digital-Library/Publications/Detail/?ots591=0c54e3b3-1e9c-be1e-2c24-a6a8c7060233&lng=en&id=182497
[60] http://www.gks.ru/bgd/free/B04_03/IssWWW.exe/Stg/d06/37.htm
[61] http://www.utu.fi/en/units/tse/units/PEI/reports/Pages/Slide-packages-for-foreign-investors.aspx
[62] http://tass.ru/en/russia/734487; http://uatoday.tv/politics/russia-suspends-funding-of-occupied-crimea-627609.html
[63] http://www.hs.fi/ulkomaat/a1426386466984
[64] http://www.transparency.org/research/cpi/overview
[65] http://www.nytimes.com/2003/05/01/world/russia-closes-file-on-three-1999-bombings.html
[66] http://www.nybooks.com/articles/2012/11/22/finally-we-know-about-moscow-bombings/
[67] http://www.sscnet.ucla.edu/polisci/faculty/treisman/Pages/publishedpapers.html
[68] http://artoluukkanen.puheenvuoro.uusisuomi.fi/210188-venajan-jarjestelmakriisi-lahestyy
[69] http://www.css.ethz.ch/content/specialinterest/gess/cis/center-for-securities-studies/en/publications/rad/details.html?id=/n/o/1/8/no_182_political_economy
[70] http://www.suomenpankki.fi/bofit/seuranta/venajatilastot/Pages/default.aspx
[71] http://news.webplatinum.co/rosstat-the-debts-under-the-salary-in-russia-in-march-increased-by-35/
[72] http://www.suomenpankki.fi/bofit/seuranta/viikkokatsaus/Documents/v201613.pdf
[73] https://www.stratfor.com/analysis/russia-readies-itself-unrest
[74] http://www.hs.fi/ulkomaat/a1459910779338
[75] http://www.investopedia.com/terms/g/grey-swan.asp?layout=orig
[76] http://www.theguardian.com/world/2014/aug/29/russian-nationalism-kremlin-actions-ukraine; https://www.routledge.com/products/9780415484466; http://www.amazon.com/Black-Wind-White-Snow-Nationalism/dp/0300120702
[77] http://www.taloussanomat.fi/ulkomaat/2015/03/03/venalaisen-ruokalasku-rajahti-ruokaan-jo-puolet-menoista/20152744/12
[78] http://www.kauppalehti.fi/haku/kaikki/ven%C3%A4l%C3%A4isten%20s%C3%A4%C3%A4st%C3%B6t%20hupenevat
[79] http://www.hs.fi/ulkomaat/a1399602840674; http://yle.fi/uutiset/ukraina_jatkoi_venajan_laivastotukikohdan_vuokra-aikaa/5549002
[80] http://www.globalresearch.ca/the-eurasian-chessboard-brzezinski-mapped-out-the-battle-for-ukraine-in-1997/5373707